

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«ВПРОВАДЖЕННЯ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ «ШКОЛА МИРУ»
ГО «ПОРУЧ» В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальності 231 Соціальна робота
Трофименко Марія Володимирівна
Керівник Бондаренко Н.Б.,
кандидат психологічних наук, старший
викладач
Рецензент Ростовська Т.Д.,
старший викладач
Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »
Секретар ЕК _____
« _____ » _____ 2022 р.

Київ – 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.....	6
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ НАНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ В ШКОЛАХ.....	6
1.1 Підходи до визначення поняття «ненасильницьке спілкування»	6
1.2 Проблема конфліктності у школах.....	10
1.3 Методи врегулювання шкільних конфліктів.....	12
Висновки до першого розділу	16
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	17
2.1. Час та місце проведення дослідження.....	17
2.2 Етапи проведення дослідження	17
2.3. Процедура проведення дослідження	18
2.4 Методи та інструменти дослідження	19
2.5. Характеристики вибірки дослідження	20
2.6. Труднощі та обмеження проведення дослідження	20
2.7 Концептуалізація та операціоналізація понять	20
РОЗДІЛ 3.....	22
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВПРОВАДЖЕННЯ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ В ШКОЛАХ-УЧАСНИЦЯХ ПРОЄКТУ «ШКОЛА МИРУ»..	22
3.1 Зміст програми проєкту «Школа миру».....	22
3. 1 Порівняльний аналіз активностей, передбачених програмою проєкту «Школа Миру».....	23
3.3 Результати впровадження проєкту «Школа Миру».....	30
Висновки до третього розділу	32
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ННС – Метод ненасильницького спілкування

ШСП – Шкільна служба порозуміння

ВГО – Всеукраїнська громадська організація

ВСТУП

Досвід війни в Україні має низку негативних наслідків для всього українського суспільства. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб створює підвищений рівень конфліктності в регіонах та громадах, які приймають вимушених переселенців з регіонів, які окуповані військами РФ або де йдуть бойові дії (Мінсоцполітики, 2021). Досвід війни переноситься людьми в усі частини країни, а також дітьми в школи (UNICEF, 2018). Повернення ветеранів війни, а також воєнізація риторики в ЗМІ і наявність теми «війни», як основної, підвищує готовність до насильства в суспільстві (Shandra, 2018).

Зазначені причини призводять до підвищення рівня насильства у школах, збільшення кількості конфліктів та виникнення проблем з інтеграції підлітків.

На фоні цієї ситуації, впровадження методу ненасильницького спілкування виступає як необхідний інструмент профілактики, подолання загострення конфліктів, їх негативних наслідків, який дозволить створити безпечне середовище в освітньому просторі дітей та підлітків.

Питання ненасильницького спілкування досліджувалося науковцями у сфері психології, соціології, соціальної роботи та соціальної педагогіки (Дикун, 2019; Петрова, 2020; Rosenberg 1999, 2006, 2015; Roy, Narula, 2017; Qudsyi, Trimulyaningsih, Novitasari, Stueck, 2018; Suzić, Marić, Malešević, 2018; Džaferović, 2018; Kundu, 2019; Epinat-Duclos, Foncelle, Quesque, Chabanat, Duguet, Baptiste Van der Henst, Rossetti, 2021; Koopman, Seliga, 2021). Одним з актуальних напрямків наукових розвідок виступає проблематика впровадження ненасильницького спілкування в освітній процес.

Можна зазначити, що цей напрямок не є достатньо дослідженим в Україні та потребує більш широкого вивчення. Наразі не існує чіткого механізму та складових впровадження комунікації моделі у вітчизняних закладах освіти.

З огляду на це, метою роботи є опис особливостей впровадження ненасильницької комунікації у закладах загальної середньої освіти на прикладі

проєкту «Школи Миру» ВГО «ПОРУЧ» в Україні, а також виділено такі завдання:

- провести теоретичний аналіз проблематики конфліктності в закладах середньої освіти;
- описати методи впровадження ненасильницької комунікації в закладах середньої освіти;
- висвітлити зміст програм впровадження ненасильницького спілкування;
- проаналізувати результат практики впровадження ненасильницької комунікації.

Об'єктом дослідження постає профілактика конфліктності у закладах середньої освіти, а предметом – визначення складових впровадження ' методу ненасильницького спілкування на прикладі проєкту «Школа миру».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ НАНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ В ШКОЛАХ

1.1 Підходи до визначення поняття «ненасильницьке спілкування»

Комунікація є невід'ємною складовою нашого життя. У Кембриджському діловому словнику це явище визначається як процес, за допомогою якого здійснюється обмін інформацією між людьми або групами людей для підвищення їх розуміння (Cambridge Dictionary). Науковці погоджуються, що спілкування передбачає використання вербальних та невербальних засобів комунікації (Курило, Розман, 2017, Березовська, 2020) з метою досягнення некомунікативних і комунікативних цілей для забезпечення суспільної взаємодії (Форманівська, 2002).

Комунікацію визначають як процес передачі індивідом мовних стимулів з метою модифікації поведінки інших індивідів (Hovland, Janis, Kelley, 1953). З її допомогою людина може підтримувати зв'язок з родиною, з друзями, з колегами та іншими. Ця компетентність забезпечує взаєморозуміння, довіру у стосунках, ефективність у вирішенні питань. Фахівці наголошують, що комунікація виступає однією з основних потреб особистості, тому що саме вона є шляхом до взаєморозуміння та допомагає досягти певної мети (Дикун, 2019, Тарасов, Безменова, Лузина, 1990). Тому для досягнення взаємопорозуміння в ході спілкування важливо бути уважним до почуттів співрозмовника, і вміти спокійно реагувати на наявність протилежних поглядів на предмет спілкування. У цьому може допомогти застосування ненасильницького спілкування.

Вивчення методу ненасильницького спілкування вивчається в рамках конфліктології. Вчені визначають конфліктологію як систему знань про закономірності і механізми виникнення і розвитку конфліктів, а також про

принципи і методи управління ними. У свою чергу предметом конфліктології є взаємовідносини людей у процесі вирішення конфлікту (Нагаєв, 2004).

Модель ненасильницького спілкування була розроблена американським психологом Маршалом Розенбергом на початку 1960-х років. Психолог надихався комунікативною етикою буддизму (Roy, Narula, 2017) і традиціями гуманістичної психології, його наставника, Карла Роджерса (1995), як однієї з визнаних кооперативних практик з акцентом на емпатії в спілкуванні та увазі до почуттів пацієнта. Психолог Маршалл Розенберг (1999) формалізував метод розвитку якості людських взаємодій, який отримав назву ненасильницьке спілкування (Epinat-Duclos, Foncelle, Quesque, Chabanat, Duguet, Baptiste Van der Henst, Rossetti, 2021).

ННС ґрунтується на припущенні, що людина в основному має милосердну натуру, поділяє ті ж основні людські потреби, поводить відповідно до стратегії, яка, як вважається, виробляє те, що їй потрібно. ННС пропонує інструменти та принципи, які підтримують принцип ненасильства, емпатії (Branscomb, 2011).

Принцип ненасильства тлумачиться як моральна засада, у якій межі моралі збігаються з запереченням насильства, стадія боротьби з соціальною несправедливістю. Основна установка принципу полягає у виправленні відносин, перетворення ворогів на друзів, усунення перешкод для подальшої співпраці (Іванишина, 2018).

Обов'язковим виступає принцип емпатії, який передбачає здатність або схильність індивіда сприймати і розмірковувати про особистий досвід, точки зору та контексту інших (Zolzer, Zolzer, 2019).

Метод ненасильницького спілкування (далі ННС) широко використовується у сфері вирішення конфліктних ситуацій, медіації, переговорах, фасилітації діалогів, відновленні відносин після конфліктів, налагодженні стосунків тощо. Використання методів та технік ННС ефективно в багатьох сферах (забезпечення громадського порядку, бізнес, соціальна робота, державне управління, медицина, пенітенціарна система, освіта, сім'я тощо) та на

різних рівнях (між спільнотами, групами та організаціями, громадами, в внутрішньоособистісних та міжособистісних стосунках тощо) (Branscomb, 2011, Петрова, 2020).

Важливо зазначити, що конфлікти виникають не тільки в точці зіткнення інтересів і потреб, а й через те, що люди – не гнучкі у своїх стратегіях вирішення конфліктів (НУШ, 2021). Більшість вважає, що в конфлікті обов'язково мають бути переможці та переможені. Але, в ідеалі, обидві сторони виграють при урегулюванні конфлікту. При цьому, з одного боку, обидва партнери по конфлікту можуть реалізувати свої власні інтереси. З іншого боку вони укріплюють свої стосунки шляхом його урегулювання (Дикун, 2019). Навчання ННС здатне змусити 90% людей спілкуватися в рамках цієї моделі, висловлюватися себе без критики, звинувачення чи тиску, а також винагороджувати та звертати увагу на інших (Qudsyi, Trimulyaningsih, Novitasari, Stueck, 2018).

При оволодінні цією моделлю комунікації, формуються так компетенції, як емпатія та самоемпатія. У контексті ННС емпатію визначають як процес, що має наступні складові: усвідомлення наявних емоцій/почуттів позитивних та негативних, виявлення, усвідомлення задоволених та незадоволених потреб, визначення фактичних обставин та роздумів щодо причин, які призвели до задоволення або незадоволення потреб, а також установок, що актуалізувалися в конкретній ситуації, а також формулювання запиту щодо бажаних дій оточуючих (або власних дій) (Петрова, 2020).

Одним з центральних понять ННС є повага до інших. Якщо партнери поважають один одного, їх висловлювання стають щирими і чіткими, це дає змогу учасникам спілкування розуміти не тільки власні, а і чужі потреби, відповідати увагою та співпереживанням. При розмові увага зосереджується на тому, що бачимо, відчуваємо, чого хочемо, а не оцінці інших. Саме співпереживання відіграє велику роль при використанні ННС. Але існує низка факторів, які його блокують: порівняння, моралізаторські судження, певними

обставинами, перекладання себе певними обставинами, перекладання відповідальності на інших (Розенберг, 2015, Дикун, 2019).

На думку Розенберга (2006), у процес засвоєння навичок ННС людина проходить чотири етапи розвитку та трансформації. Першим виділяють етап спостереження: вплив конкретних дій, що ми реєструємо або спостерігаємо, та їх відмінність від інтерпретації, суджень та оцінок. Далі приділяють увагу почуттям, які виникають при спостереженні, та потребам, які вони формують. Останнім етапом Розенберг визначає запит, який виникає при бажанні задовольнити новостворені потреби та передбачає створення соціальних зв'язків та залучення інших людей.

Шлях ННС утверджується, починаючи від визначення проблем і вираження емоцій, через аналіз реальних і фактичних потреб, які повинні бути відокремлені від побажань і чітко виражених установок і очікувань (Džaferović, 2018), (Epinat-Duclos, Foncelle, Quesque, Chabanat, Duguet, Van de Henst and Rossetti, 2021).

У своїх роботах, Розенберг (2015) зазначає, що ненасильницьке спілкування допомагає налагодити зв'язок один з одним і самими собою. Це спонукає нас змінити спосіб самовираження та слухання інших, зосередивши нашу свідомість на чотирьох сферах: те, що ми спостерігаємо, відчуваємо і потребуємо, і те, що ми просимо, щоб збагатити наше життя. Ненасильницьке спілкування виховує глибоке слухання, повагу та співпереживання і породжує взаємне бажання віддавати від серця.

До ключових елементів цього підходу науковці відносять відсутність насильства у вербальному і невербальному спілкуванні, залученість до розмови, уникнення будь-яких оціночних суджень та проявів агресивності, наявність емпатії та співчуття до співрозмовника (Kundu, 2019).

Отже, ненасильницьке спілкування – це комунікаційна модель, яка широко використовується в професійній та повсякденній комунікації, для досягнення її ефективності. Воно базується на принципах емпатії та ненасильства. ННС має на меті вирішення конфліктів, відновлення діалогу, сприяння порозумінню.

1.2 Проблема конфліктності у школах

Заклади загальної середньої освіти є однією з інституцій, які мають найбільший вплив на дітей. Школа – зменшена модель соціального життя (Ertürk, 2022). Вони забезпечують створення безпечного середовища— де, діти можуть отримати підтримку та захист від труднощів, з якими вони стикаються по-за межами шкіл (UNICEF, 2021). Вчені надають вагомого значення процесам та процедурам навчання дітей, тому що як стверджує вітчизняний дослідниця Коновальчук (2015) усе, що відбувається з дитиною під-час навчання, має глибоке психологічне значення й впливає на її особистісний розвиток. Однак, сьогодні, велика кількість шкіл не є безпечним для дітей місцем.

Проблема конфліктів та насильства у закладах освіти є дуже поширеною у всьому світі та Україні зокрема. За даними звіту, представленого Дитячим фондом ООН, кожний другий учень віком від 13 до 15 років (близько 150 мільйонів дітей) зазначає, що стикався з проявом насильства з боку однолітків у школі або її середовищі (UNICEF, 2018). Третина молодих людей у 30 країнах світу стають жертвами онлайн-булінгу, а кожен п'ятий учень був змушений пропускати заняття в школі через кібербулінг та насильство (UNICEF, 2019). В Україні 67% відсотків підлітків, віком від 11 до 17 років, зіштовхнулися з булінгом, 24% стали жертвами булінгу, а 48% ігнорували його, бо боялися за себе (UNICEF, 2017). Важливо зазначити, що окрім морального насильства, діти також стають жертвами фізичного (Верба, Гаращенко, 2021). Школи є місцями регулярних насильницьких конфліктів, що віддзеркалюють проблеми ширших спільнот (Vaughn, 2018).

У широкому сенсі, конфлікт визначають, як активну незгоду між людьми з протилежними думками або принципами, як зіткнення інтересів, думок, поглядів (Cambridge Dictionary, Словник іншомовних слів Мельничука). Не врегульовані належним чином, вони можуть бути руйнівними і завдати серйозної шкоди учасникам конфлікту (Ertürk, 2022).

У свою чергу, шкільний конфлікт — це взаємодія сторін на основі суперечності інтересів, цінностей, норм і способів діяльності в межах навчально-виховного процесу. Вони можуть бути як міжособистісними і міжгруповими, так і внутрішньогруповими (Анпілогова, Ertürk, 2022). Бертон (2008) зазначає, що конфлікти в навчальному середовищі перетворюють школу на «місце, де діти вчаться страху та недовіри, де вони розвивають спотворене уявлення про ідентичність та цінність, і де вони отримують негативний соціальний капітал».

Підґрунтям для підліткових конфліктів визначають, агресивну поведінку та насильницьке спілкування, словесні домагання, неповагу до чужої думки, боротьбу за авторитет і лідерство в міжособистісних відносинах з оточуючими, бажання до самоствердження (Анпілогова, Ertürk, 2022). До джерел конфлікту відносять наявність проблеми комунікації в школах, організаційну структуру, людський фактор та обмежені ресурси навчальних закладів (Arslan, 2020). Науковці стверджують, що більшість старшокласників не вміють або не знають як саме уникнути конфліктної ситуації та як з неї виходити (Циганенко, 2016).

Підлітковий період знаменує собою перехідну фазу між дитинством і дорослим життям, коли дитина, що була залежною та вразливою, перетворюється на сильного незалежного дорослого (Sivashankar, 2022). Всесвітня організація охорони здоров'я визначає підлітків як вікову групу від 10 до 19 років. Людям цієї вікової групи буває важко впоратися з фізичним, психологічним та емоційним розвитком. Наявність проблем також може посилюватися в постконфліктній ситуації, коли підлітки могли зазнати травматичних подій, які можуть призвести до погіршення емоційних і поведінкових проблем (Dimitry, 2011, Sivashankar, 2022). Зауваження загального порядку до Конвенції про права дитини щодо прав дітей підліткового віку акцентує увагу на визнанні важливості інвестицій у підлітків, адже їх відсутність може загрожувати зупинкою прогресу, досягнутого дитиною в перше десятиліття життя (ООН, 2016). Це значною мірою стосується підлітків України, які перебувають під впливом збройного конфлікту (UNICEF, 2018).

Станом на грудень 2019 року, 430 тисяч дітей, що зростають в умовах безперервного конфлікту в Україні, мали психологічні травми та потребували постійної підтримки для їх усунення (UNICEF, 2019).

Також, дослідники зазначають, що внутрішньо переміщені діти є більш вразливими до різних форм насильства, пов'язаного з конфліктом, та до соціального виключення (Bahou, 2017). Для них значною мірою ускладнений процес соціалізації, що призводить до труднощів у формування особистості (Юрків, Луканов, 2021). Для внутрішньо переміщених дітей притаманне підвищення рівня стресу, агресія, злість, сум, почуття незахищеності та низька самооцінка, що стає причиною конфліктів з однокласниками (Трубавіна, 2015).

До наслідків насильницьких конфліктів у закладах освіти, відносять фізичні та психологічні травми, які можуть призвести до депресії, тривоги та самогубства (UNICEF, 2018).

Однак, вчені зазначають, що освіта може відігравати важливу роль у вирішенні конфліктів. З її допомогою можна спонукати дітей до саморефлексії, сприяти соціальній згуртованості та розбудові мирного освітнього середовища (UNICEF, 2018). Окрім цього, за результатами дослідження UNICEF (2019), більше половини опитаних школярів, зазначає, що саме молодь може вирішити проблему булінгу.

Отже, питання шкільних конфліктів та їх негативного впливу на психологічний та емоційний стан учнів є вкрай актуальним в Україні. Крім того, через військовий конфлікт у країні, значна частина школярів є більш уразливою до отримання психологічних травм.

1.3 Методи врегулювання шкільних конфліктів

В Україні реалізація основних стратегічних напрямів щодо врегулювання конфліктних ситуацій в освітньому процесі відбувається відповідно до Закону

України «Про освіту» (2017) та «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року».

Задля вирішення питання конфліктності, згідно з рішенням Міністерства і освіти України (2020), заклади середньої освіти мають надавати учням знання і допомагати розвивати вміння та навички, необхідні для здорового та продуктивного життя як у дитячому та юнацькому, так і в дорослому віці.

Одним з дієвих інструментів для створення безпечного освітнього середовища, науковці визначають, навчання школярів основам ненасильницького спілкування та його впровадження в освітній процес (Qudsyi, Trimulyaningsih, Novitasari, Stueck, 2018, Suzić, Marić, Malešević, 2018, Koopman, Seliga, 2021).

У закладах освіти, така комунікаційна модель підвищує залучення та взаємодію учнів на заняттях та у позакласній діяльності (Rimm-Kaufman, Baroody, Larsen, Curby, Abry, 2015). ННС зосереджене на тому, щоб вчителі та учні приділяли увагу своїм емоціям та емоціям інших. Застосування цієї моделі є необхідним при побудові позитивних стосунків у класі, забезпеченні повазі кожного та культурної рівності всіх учасників освітнього процесу.

Важливо зазначити, що навчання ННС не має одноманітності з точки зору визначень, фокусів, навчальних програм, педагогіки та способів підготовки й підтримки вчителів, соціальних педагогів, психологів. Однак, освіта ненасильницького спілкування та просування ідей миру зросла в усьому світі та, в деяких країнах, пропонується як частина офіційної шкільної програми (Vaughn, 2018).

Спираючись на високий рівень конфліктності в навчальних закладах, вітчизняні вчені визначають гостру потребу в створенні механізму вирішення міжучнівських конфліктів у шкільній системі України. Провідне місце, в цьому механізмі, займає формування конструктивних демократичних відношень серед молоді, мирне вирішення суперечок, акцент на співпраці у врегулюванні конфліктів, а також здобуття навичок та знань для самосійного виходу із проблеми (Батукова, 2018, Білик, 2016).

Сьогодні, система освіти України реалізує перехід до конструктивних стратегій вирішення конфліктів (Білик, 2015). Наразі, у школах, впроваджується низка заходів для вирішення питання конфліктів.

Одним із дієвих методів впровадження ННС в закладах освіти є проведення воркшопів та тренінгів, що передбачають вивчення та аналіз складових цієї комунікаційної моделі (Džaferović, 2018, Suzić, Marić, Malešević, 2018).

Під воркшопом розуміють проведення зустрічей з метою практичної роботи групи (Cambridge Dictionary). Їх виокремлюють як особливу форму й технологію роботи з людьми, у якій переважають інтерактивні форми роботи, де провідна роль у здобутті знань і прийнятті рішень належить учасникам навчальної групи. Зазвичай воркшопи проходять у формі лекції, практикуму, круглого столу (Литвиненко, 2014).

Для вирішення шкільних конфліктів, також використовують ігрові заняття, що дозволяють у комфортній та невимушеній атмосфері засвоїти альтернативні розумові моделі й сформувані навички продуктивних підходів розв'язанні проблем і конфліктів (Литвиненко, 2014, Qudsyi, Trimulyaningsih, Novitasari, Stueck, 2018). На думку вчених, ігрові елементи допомагають здобути навички емпатії та вдячності, надають можливість поставити себе на місце інших та краще пізнати один одного (Stueck, 2010). Наведені переваги ігрових занять також підтверджує форма вербально-рефлексивної комунікації, яка посиляється на чотириетапну модель Маршала Розенберга (2006).

Важливим елементом у створенні гармонійних стосунків у закладах освіти є організація шкільних служб порозуміння (далі ШСП) (Білик, 2015). ШСП – це шкільні осередки, у яких старшокласники допомагають одноліткам розв'язувати конфлікти мирним шляхом та налагоджують безпечну атмосферу з метою успішної соціалізації учнів у навчальних закладах (Батукова, 2018). У роботі таких служб використовується метод медіації та коло прийняття рішень (Адамчук, 2018, ОсвітаНова).

Вчені визначають медіацію, як процедуру, технологію, техніку вирішення суперечливих та конфліктних ситуацій за допомогою третьої нейтральної сторони та з дотриманням принципів добровільності, конфіденційності, опори на власні сили, рівноправності, готовності позитивно вирішити конфлікт (Білик, 2015, Леко, 2011, Батукова, 2018, Іванова, Пижик, 2021). Медіація передбачає пошук рішення, яке б відповідало потребам та інтересам кожного учасника (Войтюк, 2004).

Для створення ШСП соціальний педагог, психолог та діти проходять спеціальне навчання, яке організовується інститутами післядипломної педагогічної освіти, Українським інститутом миру та порозуміння або громадськими організаціями, де є тренер-фасилітатор, який володіє знаннями із медіації або є практикуючим медіатором (Білик, 2015). На заняттях ШСП учні набувають комунікативні навички та опановують стратегії подолання конфліктних ситуацій (Батукова, 2018).

Окрема роль у вирішенні шкільних конфліктів відводиться соціальним педагогам. Їх професійна діяльність має на меті допомога у вирішенні соціальних проблем, успішній соціалізації учасників навчально-виховного процесу, налагодженні комунікації всіх учасників освітнього процесу. Допомога у вирішенні різноманітних конфліктів є одним із напрямків роботи шкільного соціального педагога (Білик, 2016). За допомогою індивідуального, групового, і диференційного підходу, соціальний педагог навчає підлітків виходити з конфліктних ситуацій, надає знання та уміння, закріплює комунікативні навички учнів (Юрків, 2013).

Отже, наведені приклади методів урегулювання шкільних конфліктів є ключовими елементами у впровадженні моделі ненасильницького спілкування в закладах освіти. Вони передбачають залучення всіх учасників освітнього процесу для створення безпечного шкільного середовища.

Висновки до першого розділу

Важливим щодо розуміння природи конфліктності є визначення «методу ненасильницького спілкування» як ідеї мирного вирішення конфліктів із використанням принципів емпатії та ненасильства, що дає змогу покращувати міжособистісні та внутрішньоособистісні стосунки.

Розглянуто причини шкільних конфліктів. До основних чинників конфліктності увійшли агресивна поведінка та насильницьке спілкування, невміння будувати конструктивний діалог та відсутність поваги до чужої думки, боротьба за авторитет та увагу всередині колективу. На основі такої позиції висвітлення причин шкільних конфліктів між учнями та наслідків на їх психічне, фізичне здоров'я посилює необхідність ефективного вирішення проблеми та пошук дієвих методів для цього.

Установлено, що на сьогодні основними методами впровадження ненасильницького спілкування в школах України, є воркшопи та тренінги з ненасильницького спілкування, медіація, створення шкільних служб порозуміння, використання ігрових методів навчання комунікації та залучення соціальних працівників до вирішення соціальних проблем.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У розділі обґрунтовано методично-організаційні засади дослідження. Подано інформацію про час, місце, етапи та процедуру проведення дослідження, метод та інструмент дослідження, характеристику досліджуваної групи, етичні засади дослідження та концептуалізацію понять.

2.1. Час та місце проведення дослідження

Дослідження проводилось онлайн з жовтня 2021 по червень 2022 року на базі громадської організації «Поруч» та проєкту «Школа Миру».

ВГО «Поруч» – це заснована в 2011 році, добровільна, незалежна всеукраїнська громадська організація, створена на основі єдності інтересів громадян України для спільної реалізації прав та свобод, здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів своїх членів та інших громадян.

«Школа Миру» – проєкт надання можливостей молоді для забезпечення примирення суспільства: сприяння взаєморозумінню та ненасильницькому спілкуванню» серед закладів загальної середньої освіти Волинської, Донецької, Кіровоградської, Луганської, Тернопільської, Черкаської областей.

2.2 Етапи проведення дослідження

Дослідження проводилося у три етапи: підготовчий, основний та заключний.

Підготовчий етап тривав з жовтня 2021 року по березень 2022 року. Складовими етапу стали: формулювання теми дослідження, огляд зарубіжної та вітчизняної літератури щодо проблеми конфліктності на необхідності впровадження ненасильницької комунікації в школах, розробка методології, вибір методу збору даних (аналіз документів та опитування), формування вибірки документів.

Основний етап тривав з квітня до травня 2022 року. У зв'язку з військовими діями в Україні, а також відсутністю можливості застосування попередньо обраних інструментів дослідження, було вирішено відмовитися від опитування, як інструмента дослідження. Протягом основного етапу здійснювався збір та аналіз документів щодо реалізації та результатів проекту «Школа Миру».

Заключний етап тривав з кінця травня до червня 2022 року. За цей час були інтерпретовані результати дослідження та сформульовані висновки щодо впровадження ненасильницького спілкування в школах.

2.3. Процедура проведення дослідження

У результаті опрацювання літератури були виявлені основні складові ненасильницького спілкування та методи його впровадження в школах, які висвітлені в закордонних та вітчизняних дослідженнях. На основі цих елементів був розроблений відповідний інструментарій: критерії аналізу складових проекту «Школа Миру».

На початку дослідження був проведений пошук необхідних документів, що здійснювався за допомогою аналізу доступної в мережі Інтернет (Facebook сторінка ВГО «Поруч» та проекту «Школа Миру» та сайт організації) інформації

щодо діяльності ВГО «Поруч» реалізації проєкту «Школа Миру». Таким чином, було визначено основні активності, що передбачені в рамках проєкту.

Наступний етап передбачав проведення листування та онлайн-зустрічі із керівницею проєкту, яка погодилася надати доступ до необхідних матеріалів.

Також було сплановано проведення онлайн-зустрічі з координаторами шкіл-учасниць проєкту, але через початок військових дій в Україні, вимушене переміщення координаторів та проблеми з сталим інтернет зв'язком, було прийняте рішення скасувати зустрічі.

Через наведені вище причини, методологія дослідження зазнала змін: ми відмовилися від опитування, та обрали аналіз документів, як основний інструмент дослідження.

Завершальним етапом дослідження став збір та аналіз отриманих документів.

2.4 Методи та інструменти дослідження

Дане дослідження проводилось з використанням якісного дизайну. Для збору даних дослідження був використаний метод аналізу документів. Цей метод збору інформації дозволив з'ясувати, які методи впровадження ненасильницького спілкування є ключовими в рамках проєкту «Школа Миру», а також дав можливість проаналізувати основні передбачені активності.

У процесі дослідження були сформовані критерії аналізу програм проєкту, які передбачали вивчення наступних питань: тип активності, цільова група, тривалість, складові, мета, цілі, результати.

Застосований метод дослідження також передбачав аналіз результатів проєкту для шкіл-учасниць після його завершення.

2.5. Характеристики вибірки дослідження

До вибірки дослідження ввійшли наступні документи: річний звіт за результатами впровадження проєкту «Школа Миру» за період з березня 2021 року по грудень 2021 року, проміжні місячні звіти, програми тренінгів, звіти про тренінги, форми оцінки якості тренінгів, програми таборів.

2.6. Труднощі та обмеження проведення дослідження

Труднощі в проведенні дослідження були спричинені умовами карантину в 2021 році та початком військових дій на території України. Це спричинило проблему в комунікації з координаторами аналізованого проєкту та неможливість проведення онлайн-зустрічі з ними.

Обмеженням дослідження стала неможливість проведення опитування команди проєкту «Школа Миру» через об'єктивні причини.

2.7 Концептуалізація та операціоналізація понять

Ненасильницьке спілкування – це «комунікаційний підхід, розроблений М. Розенбергом, який пропонує інструменти та принципи, які просувають ідеї

мирного вирішення конфліктів та покращення внутрішньоособистісних і міжособистісних стосунків» (Branscomb, 2011, Qudsyi, Trimulyaningsih, Novitasari, Stueck, 2018).

Воркшоп – «особлива форма й технологія роботи з людьми, що передбачає проведення зустрічі з метою практичної роботи. Для воркшопів характерні інтерактивні форми роботи, де провідна роль у здобутті знань і прийнятті рішень належить учасникам навчальної групи» (Литвиненко, 2014, Cambridge Dictionary).

Поняття «впровадження ненасильницької комунікації» у даному дослідженні включає наступні компоненти:

- реалізацію активностей, передбачених в рамках проєкту «Школа Миру»
- вплив програм на вирішення питання конфліктності

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВПРОВАДЖЕННЯ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ В ШКОЛАХ-УЧАСНИЦЯХ ПРОЄКТУ «ШКОЛА МИРУ»

3.1 Зміст програми проєкту «Школа миру»

Проєкт з надання можливостей молоді для забезпечення примирення суспільства: сприяння взаєморозумінню та ненасильницькому спілкуванню – «Школа Миру» проводився з березня по грудень 2021 року серед закладів загальної середньої освіти Волинської, Донецької, Кіровоградської, Луганської, Тернопільської, Черкаської областей.

Мета проєкту полягала в сприянні школам у розвитку миробудування та медіації шляхом поширення культури мирного вирішення конфліктів у дітей та молоді. Цільовою аудиторією була визначена дирекція та вчителі шкіл, учні віком від 14 до 16 років, батьки та організації громадянського суспільства.

Для реалізації проєкту було відібрано 8 шкіл, на базі яких організація створила «класи миру» – дружній до дітей простір, де проводилися заходи для розбудови миру, попередження насильства та вирішення конфліктів.

Протягом проєктного року у кожній школі проводилися 2 дводенні тренінги з питань миру для учнів на теми «Трансформація конфлікту та медіація» та «Соціальна цілісність» (інтеграція та інклюзія, ненасильницьке спілкування, права дітей). У ролі тренерів виступали представники громадянського суспільства.

Також було проведено 2 дводенні воркшопи для вчителів та керівництва шкіл, на теми: «Трансформація конфлікту та медіація» (ненасильницьке розв’язання конфліктів, медіація в школах та методичні тренінги за інтерактивними, орієнтованими на дітей навчальними методами) та «Соціальна згуртування» (інтеграція та інклюзія, мобінг, права дітей). Воркшопи

проводилися для керівників «Шкіл Миру» і вчителів та керівників інших шкіл відповідних областей у співвідношенні 2:1.

У рамках проєкту було проведено 2 обмінні поїздки для учнів, які відбувалися в форматі спільних 6-денних табору для школярів.

У кожній області, де реалізовувався проєкт, на початку відбулася регіональна зустріч в інтерактивному дискусійному форматі (відкриті дискусії круглого столу, подіумна дискусія) для вчителів, місцевих громадських організацій та представників місцевої влади, дитячих та сімейних служб на теми ненасильницького спілкування, вирішення конфліктів, медіації, мобінгу за участі експертів та вчителів, що пройшли відповідне навчання в тренінгах.

Наприкінці проєктного року було проведено всеукраїнський захід випускників «Шкіл Миру» у Києві з метою обміну досвідом, створення мережі і розробки стратегій співробітництва шкіл у майбутньому. Також було реалізоване наукове дослідження конфліктних тенденцій, характеристик і наслідків роботи в рамках проєкту для шкільних громад шкіл миру.

Після аналізу програми проєкту, можна зробити висновок, що він передбачав як отримання теоретичних знань з питань сприяння розбудови миру, пом'якшення наслідків конфліктів, запобіганню нових потенційних конфліктів, так і здобуття практичних навичок та вмінь з ненасильницького спілкування. Окрім цього, проєкт передбачав сталість та подальше функціонування «Шкіл Миру» з метою розбудови миру в освітніх середовищах.

3. 1 Порівняльний аналіз активностей, передбачених програмою проєкту «Школа Миру»

Програма активностей проєкту надана в таблиці 3.1:

№	Назва активності	Цільова група	Тривалість	Мета

1	Тренінг на тему «Трансформація конфлікту та медіація»	25 учнів 14-16 років у кожній проєктній школі	2 дні	Здобуття учасниками необхідних теоретичних вмінь та практичних навичок з медіаційних технік та ефективних засобів комунікації для покращення взаємодії та запобіганню конфліктів на рівні школи та громади. Впровадження ненасильницького спілкування в освітнє середовище та гармонізації міжособистісних стосунків
2	Тренінг на тему «Соціальна цілісність»	25 учнів 14-16 років у кожній проєктній школі	2 дні	Сприяння згуртованості дітей та молоді з метою досягнення спільних цілей та вирішення спільних проблем, зняття соціальної напруги шляхом залучення соціально вразливих категорій (ВПО, особи з інвалідністю, діти з малозабезпечених родин)
3	Воркшоп на тему «Трансформація конфлікту та медіація»	25 вчителів та керівників шкіл проєктної області	2 дні	Підвищення обізнаності учасників заходу з питань медіації та трансформації конфлікту. Розвиток навичок ненасильницького спілкування. Сприяти розвитку миробудування та медіації у навчальних закладах шляхом впровадження культури спілкування та поширення методики мирного вирішення конфліктів у дітей та молоді
4	Воркшоп на тему «Соціальне згуртування»	25 вчителів та керівників шкіл проєктної області	2 дні	Підвищити обізнаність серед учасників заходу щодо ефективної взаємодії та комунікації, розвинути навички взаємодії, емоційний інтелект. Сприяння поширенню навичок миробудування, безконфліктної комунікації та командної роботи заради соціальної єдності в суспільстві.
5	Обмінна поїздка: табір	5 учнів 14-16 років та 1 координатор з кожної проєктної школи	6 днів + 6 днів	Соціальне згуртування молоді з різних регіонів України. Обмін ідеями і досвідом щодо культурної, соціальної і географічної різноманітності. Зменшення упереджень і розвиток почуття єдності.
6	Регіональний форум: відкриті дискусії круглого столу, подіумна дискусія	вчителі, керівництво шкіл, місцеві ГО та представників місцевої влади, дитячих та сімейних служб	1 день	Проведення дискусій на тему на теми ненасильницького вирішення конфліктів, медіації, мобінгу за участі експертів та вчителів, що пройшли відповідне навчання в тренінгах
7	Випускний вечір: ярмарок і дискусії,	вчителі, керівники шкіл та	1 день	Обмін досвідом участі в проєкті, створення мережі контактів, розробка

	робочі групи з різних аспектів подальшої роботи	учнів: по 4 представники шкіл, що брали участь у проєкті		стратегій майбутнього співробітництва «Шкіл Миру»
--	---	--	--	---

У рамках проєкту було проведено 4 активності для учнів, вчителів та керівництва шкіл, що передбачали отримання теоретичних знань з ненасильницького спілкування, вирішення конфліктів, соціального згуртування.

Тренінг на тему «Трансформація конфлікту та медіація» для учнів проводився протягом двох днів та складався на 30% з лекції та на 70% з активного навчання: командної роботи, інтерактивних вправ, обговорень, мозкових штурмів.

Програма тренінгу передбачала наступні завдання:

- ознайомлення з основними поняттями конфліктології: поняття «конфлікт» та «медіація», видами конфліктів, етапами розвитку конфлікту та стратегіями поведінки в конфлікті;
- ознайомлення з практичними техніками трансформації конфліктів;
- сприяння формуванню навичок вирішення конфліктів мирним шляхом;
- розвинути навички ефективної комунікації у вирішенні конфліктів;
- ознайомити з основними принципами ненасильницького спілкування;
- сприяти згуртуванню учасників освітнього процесу.

Після завершення тренінгу було порівняно відповіді вихідного та вихідного анкетування учасників, а також дані анкетування з оцінки якості тренінгу, які дали можливість встановити, що:

- 98,4% учасників зазначили, що цілі тренінгу було досягнуто;
- 99,6% учасників підтвердили якісне наповнення програми тренінгу;
- 70% учасників у разі конфлікту звернуться до медіатора, або спробують самотійно владнати конфлікт, використовуючи отриманні знання;
- 90% учасників дізналися нові знання та розширили наявні про поняття «медіація», «медіатор» та інші;
- 96,7% учасників дізналися про методи ненасильницького спілкування;

- 97,6% учасників будуть застосовувати отримані знання у своїй повсякденній професійній діяльності;
- 99,2% учасників отримали нові корисні знання в області трансформації конфліктів та нових методів навчання;
- 100% учасників вважають що практичні вправи з тренінгу допомогли розвинути навички ефективної комунікації;

З наведеної вище інформації можемо зробити висновок, що участь у тренінгу сприяло формуванню вміння учнів ефективно вирішувати конфлікти, бути толерантними до думки інших, протистояти насильству, булінгу, дискримінації в колективі. Таким чином, було сформовано вміння мирно вирішувати конфлікти, керуватися загальнолюдськими цінностями у спілкуванні з іншими, пропагуючи ідеї миробудування та медіації.

Воркшоп на тему «Трансформація конфлікту та медіація» для вчителів та керівництва шкіл передбачав 40% лекцій та 60% активної роботи (робота в групах, інтерактивні вправи, обговорення, тощо).

На відміну від тренінгу для учнів, ця активність мала більший акцент на питання адміністрування та керування процесом вирішення конфліктів.

Учасники воркшопу ознайомилися з поняттям «соціальна єдність», правами людини та етапами розвитку безпечного освітнього середовищ. Окрім цього, були опановані практичні техніки картографування конфлікту та навички ефективної комунікації у вирішенні конфліктів. Була приділена увага питанню розвитку емоційного інтелекту задля ефективної комунікації, розвитку порозуміння між людьми та запобігання конфліктам та можливості сприяння згуртуванню учнів.

За результатами вхідного та вихідного оцінювання учасників, можна зробити висновок, що був підвищений рівень оволодіння інформації щодо ролі викладачів у конфлікті та інструментів їх розв'язання. Учасники також здобули необхідні навички для формування безпечного освітнього простору та отримали практичні навички проведення медіації.

У результаті аналізу тренінгу «Соціальна цілісність» для учнів та воркшопу «Соціальне згуртування» була визначено, їх мета полягла в розвитку концептуального бачення логіки та місця школи в процесах соціального згуртування територіальної спільноти, ознайомлення з ефективними вербальними техніками та видами невербального спілкування та їх роль у досягненні взаєморозуміння з співрозмовниками. Крім того, були проведені активності для сприяння згуртованості дітей та молоді з метою досягнення спільних цілей та вирішення спільних проблем, зняття соціальної напруги шляхом залучення соціально вразливих категорій (ВПО, особи з інвалідністю, діти з малозабезпечених родин).

Також для викладачів та адміністрації було проведено навчання з метою розширення набору інструментів впливу, вони можуть користуватись для перетворення школи на осередок конструктивної взаємодії та залучення зацікавлених у розвитку миру сторін.

За результатами вихідних опитувань учасників, можна зробити висновок, що після проходження тренінгів та участі в воркшопах вони відпрацювали техніку використання ділових ігор та імітаційного моделювання для досягнення згуртованості спільноти. Викладачі та керівництво шкіл отримали практичний інструментарій для залучення дітей, батьків та працівників колективів до створення простору конструктивної взаємодії на засадах компромісу й партнерства.

Наступними активностями були визначені обмінні поїздки – дитячі 6 денні табори. На відміну від попередніх заходів вони передбачали отримання практичних навичок спілкування. У таборі брали участь по 5 представників кожної-школи учасниці та координатор.

Мета табору полягала в створенні простору, де молодь з різних регіонів могла спілкується зі своїми однолітками, обмінюється ідеями і досвідом щодо культурної, соціальної і географічної різноманітності України.

Одним із завдань табору було зменшення упереджень та розвитку почуття єдності серед молоді. Програма табору була спрямована на злагодження культурних аспектів у комунікації школярів з областей країни.

Серед активностей також були передбачені воркшопи для закріплення отриманих навичок ненасильницького спілкування.

Координатори шкіл отримали необхідні знання для організації та координування ШСП та протидії булінгу, мобінгу в школах.

Опрацювання опитувань учасників табору дало змогу зробити наступні висновки: діти навчилися чіткіше та більш спокійно висловлювати свої емоції, були розвинути навички мирного вирішення конфліктів та посередництва. Значна кількість учасників зазначала, що їм вдалося покращити свою здатність роботи в команді, уміння швидко встановлювати контакти та бути уважними до почуттів інших учасників групи.

Частина учасників зазначала, що табір став позитивним досвідом у саморозумінні та вирішенні внутрішніх проблем.

Участь у таборі також позитивно вплинула на руйнацію міфів та упереджень з приводу відмінності дітей з західних та східних регіонів України. На питання «Як змінилося ваше ставлення до молоді з інших регіонів України?» діти відповідали, що «ми всі маємо спільну мету», «ми всі можемо знайти спільну мову», «я зрозумів, що молодь України не дуже відрізняється одна від одної. Ми всі однакові і рівні», «молоді люди в різних регіонах дуже схожі, у них однакові бажання та мрії».

Обмінні поїздки стали важливим елементом у соціальному згуртуванні учасників проєкту.

Важливим елементом проєкту було проведення регіональних форумів. Захід проводився в інтерактивному дискусійному форматі (відкриті дискусії круглого столу, подіумна дискусія) для вчителів, місцевих громадських організацій та представників місцевої влади, дитячих та сімейних служб на теми

ненасильницького вирішення конфліктів, медіації, мобінгу за участі експертів та вчителів, що пройшли відповідне навчання в тренінгах.

У межах події були підняті питання створення безпечних освітніх середовищ, необхідності впровадження програм з вивчення ненасильницького спілкування в школах.

У дискусіях брали участь науковці в галузі соціології та соціальної роботи, спеціалісти відділу реформування освітньої діяльності регіональних Управлінь освіти і науки, представники регіональних відділів освіти, культури, сім'ї, молоді та спорту, директори адміністрація шкіл, а також учасники проєкту «Школа Миру».

Завершальним етапом у впровадженні проєкту «Школа Миру» було проведення спільного випускного вечора для учасників проєкту. З кожної школи-учасниці було запрошено 4 представника.

Програма заходу включала формальну частину: презентації шкіл, проведення ярмарка досягнень, стратегічного планування майбутньої діяльності «класу Миру» у кожній школі.

Неформальна частина заходу складалася з: майстер-класів, ігор на медіацію та проведення музичного вечора.

Після порівняльного аналізу активностей проєкту «Школа Миру» можна зроби висновок, що учнями, викладачами та керівництвом шкіл були отриманні та засвоєні знання з ненасильницького спілкування, вирішення конфліктів та медіації. Також було досягнуто значних успіхів у соціальному згуртуванні в межах робочих груп та по-за ними.

Реалізація програми сприяла приверненню уваги громадськості до питання конфліктності в шкільному середовищі та необхідності отримання навичок миробудування.

3.3 Результати впровадження проєкту «Школа Миру»

За результатами проєкту, школярі з Волинської, Донецької, Кіровоградської, Луганської, Тернопільської, Черкаської областей отримали навички та практичний досвід для реалізації позитивних змін у власному житті, своїх школах та громадах завдяки тренінгам та обмінним поїздкам.

Діяльність проєкту сприяла розвитку культури мирного розв'язання конфліктів та культури співпраці, можливостям використання медіації, що сприяло зниженню рівню шкільного насильства та зміцненню здатності зберігати мир в освітньому просторі. Вчителі та керівництво шкіл отримали необхідні знання для протидії булінгу та мобінгу, а також знання про те, як організувати та координувати шкільні служби порозуміння.

Центральне місце в проєкті посіли зміни серед дітей та молоді, що позитивно вплинули на зміцнення їх стійкості – здатність позитивно справлятися з досвідом конфліктів, інтеграцією в нове освітнє середовище та військовим досвідом.

Проведена робота дозволила розвинути стійкі структури, які залишаються ефективними після завершення проєкту. Було продовжено співпрацю різних організацій, які були залучені до реалізації проєкту.

«Школи Миру» стали центрами, де працюють структури громадянського суспільства у сфері миротворення та роботи з молоддю. Завдяки проєкту було привернуто увагу місцевої влади та державних соціальних служб до теми конфліктності та насильства в навчальних закладах.

У результаті аналізу документів було також проаналізовано досягнення окремих шкіл-учасниць проєкту.

- Луцьк, Волинська область:

На базі школи було створено міжфракційне об'єднання «Рівні можливості». Створено групу швидкого реагування, що працює з ВПО та ветеранами АТО/ООС. Було відкрито клас під відкритим небом та заплановано створення інклюзивно-ресурсної кімнати.

- Миколаївка, Донецька область:

Під час проєкту Миколаївська школа отримала визнання як інклюзивний освітній центр. Школа розширила спроможність зі збору коштів на інші проєкти, спрямовані на покращення якості освіти та добробуту учнів. Стала відомим прикладом інклюзивної та активної школи для інших шкіл Донецької області (Краматорськ та Слов'янськ). Зараз «Клас Миру» є одним із двох молодіжних центрів у Миколаївці, і регулярно співпрацює з міським молодіжним центром, щоб забезпечити молоді змістовний вільний час та життєво важливі навички.

- Новийдар, Луганська область:

Проєкт сприяв ініціативі дітей старшого віку щодо передачі отриманої практики молодшим учням. Було розвинуто інклюзивний напрямок, школа стала учасницею нового проєкту з даної тематики.

- Черкаси, Черкаська область:

За рік участі в проєкті школа стала сучасним інклюзивним центром для дітей з обмеженими можливостями. Міська рада для школи виділила кошти на придбання підйомника для дітей на візках. Після відкриття «Класу миру» в школах регулярно проводяться тренінги, форуми та виховні заходи для вчителів, підлітків щодо розвитку навичок ненасильницького спілкування та розв'язання конфліктів, гендерної рівності, психологічного здоров'я.

- Копичинці, Тернопільська області:

Під час було підвищено інтерес обласної влади та місцевих шкіл до теми миру. У навчальних програмах взяли участь представники не тільки школи-учасниці, а й інших шкіл громади. У громаді були започатковані різноманітні ініціативи з безпеки та миробудови. Було досягнуто успіхів у пом'якшенні питання інтеграції ВПО.

- Кропивницький, Кіровоградська область:

Проект «Школа миру» був одним із перших проєктів, прямо спрямованих на обласний рівень та миротворчу тематику. Це допомогло об'єднати різні зацікавлені сторони в області: уряд, школи, державний сектор та експертів, які раніше діяли окремо, не висуваючи спільних цілей. Проєкт дозволив усім зацікавленим сторонам співпрацювати навколо «Школи миру». Школа відновила службу порозуміння, розпочала активну комунікацію та співпрацю з громадськістю та владою.

Висновки до третього розділу

У результаті проведеного аналізу документації програми проєкту «Школа Миру», можна констатувати, що його активності, які були спрямовані на отримання учнями, викладачами та керівництвом шкіл низки теоретичних знань з ненасильницької комунікації, трансформації та вирішення конфліктів, досягли цілей реалізації проєкту. Програма, яка також передбачала закріплення та використання медіації в шкільному середовищі, в ході її реалізації продемонструвала використання медіації на практиці.

Аналіз документів також показав, що учасники поглибили знання з теми соціального згуртування, що було засвідчено проведенням обмінних поїздок молоді з різних регіонів України, в рамках яких відбулася активна миротворча комунікація та співпраця. Завдяки практичним активностям вдалося зменшити упередження та підвищити почуття єдності.

Можна зауважити, що реалізація програми привернула увагу громадськості до актуальності питання миробудування і необхідності впровадження програм зі зменшення рівня насильства в закладах середньої освіти.

ВИСНОВКИ

Питання конфліктності та насильства гостро стоїть в освітньому процесі України. Воно призводить до фізичних та психологічних травм, які можуть стати причинами підліткової депресії, тривоги та самогубства.

Реалізація переходу до конструктивних стратегій вирішення конфліктів в освітньому середовищі буде підґрунтя для подальшого укріплення позиції держави щодо забезпечення в школах здобуття молоддю необхідних навичок для гармонійного розвитку, здорового та продуктивного життя.

Обґрунтовано ефективність принципів ненасильницького спілкування як інструменту зменшення рівня шкільних конфліктів. А також визначено, необхідність проведення навчання з розвитку навичок мирного вирішення конфліктів та їх наслідків, використання медіації в освітньому процесі.

Визначено, що громадський сектор відіграє значну роль у впровадженні миробудування в навчальних закладах. У межах своєї діяльності організації реалізують велику кількість програм з цього питання. Для школярів проводяться навчальні програми з медіації, трансформації конфліктів та культури спілкування.

Результати впровадження проєкту «Школи Миру» з надання можливостей молоді для забезпечення примирення суспільства з метою сприяння взаєморозумінню та поширення ненасильницького спілкування – підтверджують ефективність проведення тренінгових занять, інтерактивних вправ та обмінних поїздок у вирішенні питання миробудування.

Визначено, що участь у проєкті сприяла покращенню комунікативних навичок школярів, рівню соціального згуртування, зміцненню навичок ненасильницького спілкування та мирного вирішення конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамчук, Л., Андрєєнкова, В., Волченко, Л., Войцях, Т., Дацко, О., Демчук, С. ... & Марухина, І. (2018). Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівнарівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти
2. Анпілогова, Ю. Причини конфліктів, що виникають між суб'єктами навчально-виховної діяльності.
<http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN1/r2/07ajjsnd.pdf>
3. БАТУКОВА Л. (2018) ШКІЛЬНА СЛУЖБА ПОРОЗУМІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ. *Редакційна колегія*, 78. Матеріали
4. Березовська Л. (2020). ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*.
<http://znp.udpu.edu.ua/article/view/212046>
5. Білик, Н. (2015). Організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) однолітків у шкільному середовищі. *Science and educational a new dimension. Pedagogy and Psychology, III (33), (66), 23-27.*
6. Білик, Н. (2016). Медіація як соціально-педагогічна технологія вирішення конфліктів у школі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 3(69), 26-30.
7. Верба Д., Гаращенко С. (2021). Соціально-психологічні фактори конфліктності у шкільному середовищі. <http://poruch.com.ua/wp-content/uploads/2021/10/Дослідження-Українська.pdf>
8. Войтюк І. (Ред.) (2004). Медіації в Україні. *Польсько-українська співпраця: зб. статей*

9. Дикун М. Метод ненасильницької комунікації як шлях до ефективного спілкування. *Національна ідентичність в мові і культурі*, С. 153-155
<http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/42659>
10. Закон України «Про освіту». (2017).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
11. Іванишина М. (2018). ЕТИКА НАСИЛЬСТВА І НЕНАСИЛЬСТВА. *Київські філософські студії: Матеріали наукової конференції*.
<http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3719/document.pdf#page=117>
12. Іванова Т., Піжик, Г. (2021). ШКІЛЬНА МЕДІАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА. *III Міжнародна науково-практична конференція*, С 69, 91.
13. Коновальчук І. (2015). Труднощі в навчальній діяльності молодших школярів як чинник їх конфліктів з батьками. *Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць*, С. 226 – 229.
http://eprints.zu.edu.ua/20524/1/Стаття_Коновальчук_І.М._Трудн._в_навч._д-сті_мол.шк._як_ч-к_їх_конф_з_бат._2014.PDF
14. Курило О., Розман І., (2017). ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ. *Молодий вчений*, 114-118
15. Лєко Б., Чуйко Г. (2011). Медіація : підручник
16. Литвиненко, С. А. (2014). Використання воркшопів у підготовці майбутніх психологів до професійної діяльності. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, (9), 10-12.
17. Нагаєв, В. (2004). Конфліктологія: курс лекції (модульний варіант). *Навчальний посібник*.
18. Нова українська школа. (2021). Що таке емоційний інтелект, ненасильницьке спілкування та як мирно розв'язувати конфлікти.
<https://nus.org.ua/articles/shho-take-emotsijnyj-intelekt-nenasyllytske-spilkuвання-ta-yak-myрно-rozv-yazuvaty-konflikty/>

19. Організація Об'єднаних Націй. (2016). Зауваження загального порядку № 20 про реалізацію прав дитини в підлітковому віці. Конвенція з прав дитини. <https://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>
20. ОсвітаНова. Шкільна служба порозуміння. <https://osvitanova.com.ua/providers/395-шкільні-служби-порозуміння>
21. Мінсоцполітики. (2021). Обліковано 1 459 170 внутрішньо переміщених осіб. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-oblikovano-1-459-170-vnutrishno-peremishchenih-osib>
22. Петрова С. (2020). ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/39807/1/S_r_i_s_X_2020-172-175.pdf
23. Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. (2020). https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/02/18/Posibnyk_POPEREDZHENNYA_NASYLSTVA.pdf
24. Словник іншомовних слів Мельничука. (1985). <http://slovopedia.org.ua/42/53395/280473.html>
25. Тарасов Е., Безменова Н., Лузина Л. (Ред.). (1990). Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации.
26. Трубавіна І. (2015). Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 8. - С. 434-446. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_8_53.
27. Указ «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
28. Формановская Н. (2002). Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход.

- 29.Циганенко, А. (2016). СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА КОНФЛІКТІВ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ. *МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ молодих науковців, аспірантів та студентів “СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ”*, 32-34
<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12701/Socialno-profesiyna%20mobilnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=32>
- 30.Юрків Я., Луканов Д. (2021). ТРУДНОЩІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ. *НАУКОВИЙ ВІСНИК УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: «ПЕДАГОГІКА. СОЦІАЛЬНА РОБОТА»*.
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37998/1/ТРУДНОЩІ%20СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ.pdf>
- 31.Юрків, Я. (2013). Умови вирішення конфліктів у підлітковому середовищі соціальним педагогом. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, (2), 32-41.
- 32.Arslan, G. (2020). Perceptions on conflict management of school administrators and teachers. Eskişehir Osmangazi University Institute of Educational Sciences, Eskişehir. <http://hdl.handle.net/11684/2633>
- 33.Bahou L. (2017). ‘Why do they make us feel like we’re nothing? They are supposed to be teaching us to be something, to even surpass them!’: Student (dis)engagement and public schooling in conflict-affected Lebanon. *Cambridge Journal of Education*, 47:4, 493-512,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0305764X.2016.1216086>
- 34.ВВС. (2017). 67% дітей в Україні стикалися з цькуванням. BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-40672444>
- 35.Branscomb, J. (2011). Summative Evaluation of AWorkshop in Collaborative Communication. *Thesis Emory University*.

36. Burton, P. (2008). *Merchants, Skollies and Stones: Experiences of School Violence in South Africa*. Cape Town: Centre for Justice and Crime Prevention. <https://web-p-ebsohost-com.ezp.ukma.edu.ua:8043/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=14&sid=b81e95b0-e711-47fd-9755-57fe168c31a5%40redis>
37. Cambridge Dictionaries. <http://dictionary.cambridge.org/ru/>
38. Dimitry L. (2012). A systematic review on the mental health of children and adolescents in areas of armed conflict in the Middle East. *Child: care, health and development*, 38(2), 153–161. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01246.x>
39. Džaferović, M.M. (2018). The Effects of Implementing a Program of Nonviolent Communication on the Causes and Frequency of Conflicts among Students. *Tm-technisches Messen*, 057-074. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Effects-of-Implementing-a-Program-of-Nonviolent-Džaferović/4af07637919306eccf286d7b62b497a6db6b35fc>
40. Epinat-Duclos, J., Foncelle, A., Quesque, F., Chabanat, E., Duguet, A., Van der Henst, J. B., & Rossetti, Y. (2021). Does nonviolent communication education improve empathy in French medical students?. *International journal of medical education*, 12, 205–218. <https://doi.org/10.5116/ijme.615e.c507>
41. Ertürk, R. (2022). Conflict in Schools: A Qualitative Study. *Participatory Educational Research*, pp. 251-270. <http://www.perjournal.com>
42. Hovland C, Janis I., Kelley H. (1953). *Communication and persuasion: psychological studies of opinion change*
43. John, V. M. (2018). Peace Education in Post-Apartheid South Africa: Needs, Responses, and Constraints. *Asian Journal of Peacebuilding*, 6.
44. Koopman S., Seliga L. (2021) Teaching peace by using nonviolent communication for difficult conversations in the college classroom. *Peace and Conflict Studies*. <https://nsuworks.nova.edu/pcs/vol27/iss3/2>
45. Kundu, V. (2019). *Nonviolent Communication: A Gandhian Approach*.

46. Qudsyi H., Trimulyaningsih N., Novitasari R., Stueck M. 2018. Developing module of nonviolent communication among children in Yogyakarta. *Proceeding of International Conference On Child-Friendly Education, Universitas Muhammadiyah Surakarta*
47. Qudsyi, H., Trimulyaningsih, N., Novitasari, R., & Stueck, M. (2018). Developing a module of nonviolent communication among children in Yogyakarta. *Proceeding of International Conference on Child-Friendly Education, Universitas Muham-madiyah Surakarta. The influence of Biodanza and School of Empathy verbal – respectful communication on the ability to express emotions and needs: a pilot study among adults in Indonesia.* DOI: 10.5114/hpr.2019.88665
48. Rimm-Kaufman, S., Baroody, A., Larsen, R., Curby, T., & Abry, T. (2015). To what extent do teacher-student interaction quality and student gender contribute to fifth graders' engagement in mathematics learning? *Journal of Educational Psychology*, p. 170–185.
49. Rogers C. (1995). *A way of being. Houghton Mifflin Harcourt*
50. Rosenberg M. (1999). *Nonviolent communication: a language of compassion. Encinitas, CA: Puddle Dancer Press*
51. Rosenberg, B. M. (2006). *Non-violent Communication, A Language of Life*
52. Rosenberg, M.B. (2015). *Nonviolent Communication: A Language of Life. Encinitas, CA: Puddledancer Press*
53. Roy S, Narula S. (2017). Alternative views on the theory of communication: an exploration through the strands of Buddhism. *Journal of Mass Communication and Journalism*
54. Shandra A. (2018). Ein gefährlicher Trend: Angriffe auf Aktivist*innen nehmen zu!. *Ukraine verstehen*. <https://ukraineverstehen.de/angriffe-auf-aktivisten/>.
55. Sivashankar, J, Surenthirakumaran, R, Doherty, S. (2022). Implementation of a non-randomized controlled trial of yoga-based intervention to reduce

- behavioural issues in early adolescent school-going children in Sri Lanka. *Global Health* 18, 27. <https://doi.org/10.1186/s12992-022-00819-3>
56. Stueck, M. (2010). Introduction in the concept of the School of Empathy based on the integrated model of empathy. *Material education for instructor in Indonesia*. Center Educational Health Germany.
57. Suzić N., Marić T., Malešević D. (2018). Effects of nonviolent communication training program on elementary school children. *Artic journal* p. 35-62 https://www.researchgate.net/publication/337088040_EFFECTS_OF_NONVIOLENT_COMMUNICATION_TRAINING_PROGRAM_ON_ELEMENTARY_SCHOOL_CHILDREN
58. United Nations Children's Fund, (2018). An Everyday Lesson #ENDviolence in Schools. https://www.end-violence.org/sites/default/files/paragraphs/download/An_Everyday_Lesson-ENDviolence_in_Schools.pdf
59. United Nations Children's Fund, (2019). *Опитування ЮНІСЕФ: понад третина молодих людей у 30 країнах світу потерпають від онлайн-булінгу.* <https://www.unicef.org/ukraine/прес-релізи/опитування-юнісеф-понад-третина-молодих-людей-у-30-країнах-світу-потерпають-від-онлайн>
60. United Nations Children's Fund, (2021). *Action to end violence against children in schools. UNICEF review of programme interventions illustrating actions to address violence against children in and around schools 2018-2020.* <https://www.unicef.org/media/101891/file/CSAE-Programme-Review-2021.pdf%20pp%2045-46>
61. Vaughn J. (2018). Peace Education in Post-Apartheid South Africa: Needs, Responses, and Constraints. *Asian Journal of Peacebuilding*. https://s-space.snu.ac.kr/bitstream/10371/142680/1/04_Vaughn%20M.%20John_Doi.pdf
62. World Health Organization. *Adolescent health*. https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1

63. Zölzer, F., & Zölzer, N. (2019). Empathy as an ethical principle for environmental health. *Science of The Total Environment*.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0048969719359170>